

Istoric și profesor, Cezar Stanciu s-a impus în istoriografia românească prin analizele detaliate asupra Războiului Rece și a sistemului internațional postbelic. A publicat mai multe cărți de autor și zeci de articole în reviste academice internaționale, acoperind teme precum divizarea Europei, crizele din interiorul blocului sovietic și diplomația globală a anilor '60-'80. Noua sa lucrare propune o privire de ansamblu asupra celor cinci decenii care au definit lumea modernă, de la Yalta până la destrămarea URSS.

De același autor:

- *Devotați Kremlinului. Alinierea Politicii externe românești la cea sovietică în anii '50*, Editura Cetatea de Scaun, 2008
- *Frăția socialistă. Politica RPR față de țările „lagărului socialist” 1948-1964*, Editura Cetatea de Scaun, 2009
- *Traversând infernul. Scurtă istorie a comunismului românesc. 1948-1989*, ed. I și ed. II, Editura Cetatea de Scaun, 2010
- *Războiul Nervilor. Dispute Ceaușescu-Brejnev. 1965-1971*, Editura Cetatea de Scaun, 2012, 2016
- *Documente fundamentale ale regimului comunist din România (1948-1989)*, Editura Cetatea de Scaun, 2013
- *Nicolae Ceaușescu și mișcarea comunistă internațională (1967-1976)*, ed. I și ed. II, Editura Cetatea de Scaun, 2014, 2020
- *Prietenul de la Belgrad. Întâlnirile Ceaușescu – Tito (1966-1979)*, Editura Cetatea de Scaun, 2021
- *Istoria politică a integrării europene*, Editura Cetatea de Scaun, 2024

Cezar STANCIU

RĂZBOIUL RECE și LUMEA BIPOLARĂ

O istorie a lumii
1945–1991

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Gheorghe Onișoru

Conf. univ. dr. Mihai Ghițulescu

Tehnoredactare și coperta: Editura Cetatea de Scaun

Editor: Dan Mărgărit

Redactor: Mirela Ivan Nobel

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

STANCIU, CEZAR

Războiul Rece și lumea bipolară : o istorie a lumii 1945-1991

/ Cezar Stanciu. - Târgoviște : Cetatea de scaun, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-606-537-831-5

94

*Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace,
inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate.*

*Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor
scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.*

ISBN 978-606-537-831-5

©Editura Cetatea de Scaun®, Târgoviște, 2026

editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

Tipărit la Editura Cetatea de Scaun

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Capitolul 1 Războiul rece și lumea bipolară	11
1.1. Problematici specifice istoriei postbelice universale.....	11
1.2. Agravarea tensiunilor sovieto-americe în primii ani ai Războiului Rece.....	23
1.3. Europa de Vest sub „umbrela” americană.....	34
1.4. Ofensiva comunismului în Asia	45
1.5. Integrarea economică europeană: conjunctură, obiective, etape	55
1.6. Europa de Est sub control sovietic	68
1.7. Crizele anului 1956 în blocul comunist	79
1.8. Orizonturi socio-culturale în primul deceniu postbelic	89
1.9. Superputerile în căutarea unui modus vivendi.....	100
Capitolul 2 Dinamica revoltei și a contestării.....	111
2.1. Europa de Vest în căutarea drumului propriu	111
2.2. Europa de Est și căile naționale către socialism	123
2.3. Lumea a treia: decolonizare, nealinie, dezvoltare.....	135
2.4. Polemica sino-sovietică.....	146
2.5. Războiul din Vietnam	158
2.6. Destinderea sovieto-americană	168

2.7. Evoluții sociale postbelice: privilegiați, neprivilegiați și epoca protestelor..... 181

2.8. Manifestări culturale și intelectuale; revolta contra Europei195

Capitolul 3 Căderea zidurilor208

3.1. Conflictele din Orientul Mijlociu208

3.2. Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa. 221

3.3. Organizații internaționale în epoca postbelică 232

3.4. Economia mondială: politici, abordări, provocări 245

3.5. Disidența anticomunistă în Europa de Est..... 258

3.6. Reagan, Gorbaciov și sfârșitul războiului rece 273

3.7. Căderea comunismului în Europa289

Cuvânt înainte

Cât de necesar mai este un suport de curs astăzi? Practica tradițională de a condensa, sistematiza și structura informația destinată publicului interesat într-un domeniu de specialitate – de regulă, studenții – pare depășită în prezent de noianul de informații care inundă spațiul public, mai ales în mediul virtual. Instrumente de căutare ne oferă în fiecare clipă informații, date, imagini, conținuturi, iar uneori ne lasă impresia că toate acestea reprezintă răspunsuri. Dar reprezintă ele cu adevărat aceasta? Puzderia de date nesortate, dificil de înțeles și de interpretat, poate ține locul răspunsurilor elaborate cu spirit critic? Pariul nostru este că nu. Abundența punctelor de vedere simpliste și superficiale, a opiniilor neargumentate, a teoriilor conspirației, toate provin – fie și parțial – din impresia că informația disponibilă în mediul virtual ține locul răspunsurilor.

Acesta este un suport de curs. El structurează și sistematizează informația istorică, descrie procese și dinamici și stabilește conexiuni, prezentând puncte de vedere diverse, teorii și concepte ce caută să explice noianul de date. În multe privințe, acest volum nu reprezintă un răspuns, ci începutul unor răspunsuri, care nu pot fi decât diverse. Dar el încearcă să pună bazele unei discuții argumentate în privința răspunsurilor, să indice calea demonstrației și a sistematizării, ilustrând complexitatea evoluțiilor istorice discutate, a interacțiunii dintre planuri diferite și mai ales originile multor fapte și fenomene cu care ne-am obișnuit și cărora le atribuim în mod grăbit semnificații pe care le derivăm din contextul cotidian. Istoria explică însă lucrurile prin prisma originii lor, lucru pe care deseori îl uităm.

Tematica sa este istoria postbelică universală. Din această perspectivă, volumul de față este împărțit în trei capitole majore ce tratează fiecare câte un segment cronologic, cu mențiunea că deseori acestea se întrepătrund. Această diviziune încearcă totuși să surprindă dinamica evoluțiilor postbelice, transformările prin care a trecut lumea de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial și până la căderea comunismului în Europa. Fiecare capitol abordează probleme politice și de relații internaționale, dar rezervă spațiu și pentru evoluții de natură economică, socială și culturală, în încercarea de a oferi o perspectivă cât mai coerentă cu privire la evoluția omenirii în deceniile postbelice. Desigur că această încercare implică limitări inerente și un caracter selectiv ce poate fi cu ușurință criticat. Dar, în fond, singura ambiție a acestui volum este de a oferi o fundație pe care cititorul interesat să poată construi, pe care să poată adăuga alte informații, având mereu grijă la încadrarea lor în context, la semnificația lor în cadru global, la aspectul comparativ. În principiu, volumul se adresează studenților, profesorilor de istorie și cititorilor interesați de epoca contemporană.

Din multe puncte de vedere, lumea postbelică reprezintă un univers în sine, cu trăsături specifice, în primul rând pentru că s-a născut...din greșeală – pentru a folosi o figură de stil. Victoria în cel de-Al Doilea Război Mondial ar fi trebuit să pună bazele unei lumi mai bune, cu mai puține amenințări, cu mai multe certitudini, cu mai mult respect pentru viața omenească pe care totalitarismele interbelice o desconsideraseră. În realitate, războiul rece care s-a instalat în lume după război a fost foarte departe de aceste idealuri, ridicând noi provocări existențiale la adresa omenirii. Cu toate acestea, oamenii au continuat să caute soluții, să spere și să lupte pentru o viață mai bună, chiar dacă acest lucru a reușit în unele condiții și a eșuat în altele. Dar istoria societății omenești este, în multe privințe, o imagine a căutării, a

călătoriei către mai bine – și ori de câte ori omul a sfârșit în dezastru căutând binele – a avut întotdeauna suficientă putere și speranță pentru a se ridica și a merge mai departe, încercând din nou. Din multe puncte de vedere, aceasta este și imaginea epocii postbelice, a cărei scurtă schiță am realizat-o aici.

Capitolul 1

Războiul rece și lumea bipolară

1.1. Problematici specifice istoriei postbelice universale

În istoria universală, cel puțin pe parcursul epocilor modernă și contemporană, au existat numeroase episoade de transformare caracterizate prin izbucnirea unui război de lungă durată, care a implicat numeroși actori statali, a mobilizat resurse umane și materiale imense, provocând în același timp pagube pe măsură, și în urma căruia societatea a cunoscut schimbări semnificative, o reșezare a relațiilor social-politice și o perioadă relativ lungă de stabilitate și prosperitate. Conceptul de „post bellum”, deseori folosit în istoria universală la fel ca cel de „inter bellum” sau „ante bellum”, desemnează în mod special tocmai o asemenea perioadă de reconstrucție, stabilitate și creștere, bazată pe o pace durabilă, perioadă ce urmează unei confruntări lungi și sângeroase. De-a lungul epocilor modernă și contemporană, un asemenea specific poate fi atribuit, de exemplu, așa-numitului sistem al Sfintei Alianțe (sistemul vienez), care a oferit Europei cadrul unei păci și dezvoltări economice de durată, în urma războaielor napoleoniene, precum și, de altfel, întregului secol de la Congresul de la Viena până la izbucnirea Primului Război Mondial.¹ De

¹ Margret MacMillan, *Războiul care a pus capăt păcii. Drumul spre 1914*, Editura Trei, București, 2015, p. 28.

asemenea, un bun exemplu din spațiul extra-european îl reprezintă perioada pe care istoricii americani o denumesc „Era Reconstrucției”, referindu-se la deceniile care au urmat războiului de secesiune (1861-1865).² Astfel, perioada cuprinsă între războiul de secesiune și primul război mondial este una caracterizată de creștere economică neîntreruptă, de expansiunea către Vest și construirea liniilor ferate transcontinentale care au susținut dezvoltarea și încorporarea unor noi teritorii până la atingerea Coastei de Vest („cucerirea Vestului sălbatic”).

Acestea sunt două exemple de perioade „postbelice.” Deceniile care au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial sunt de asemenea desemnate de istorici drept „epoca postbelică.” Ceea ce justifică atribuirea conceptului de „post bellum” pentru a desemna această perioadă este nu doar faptul că a urmat celui de-Al Doilea Război Mondial, ci mai ales faptul că a fost o perioadă relativ lungă (peste patru decenii) de creștere și dezvoltare economică suprapusă peste relativa absență a războiului. Acest din urmă aspect se referă, de fapt, la evitarea unui al treilea război mondial între Statele Unite și Uniunea Sovietică, ce părea iminent la un moment dat; pe de altă parte, perioada de referință a fost caracterizată de izbucnirea și desfășurarea a numeroase războaie dar acestea au fost în general războaie locale, implicând forțe relativ reduse și fără a antrena participarea superputerilor. Superputerile se implicau de regulă în mod indirect, susținând una sau alta dintre taberele aflate în conflict, pentru a-și consolida influența într-o anumită regiune, conflicte desemnate în literatura de specialitate drept „proxy wars.”³

² Vezi pe larg: Mary Ellen Snodgrass, *The Civil War Era and Reconstruction: An Encyclopedia of Social, Political, Cultural and Economic History*, Routledge, Abingdon, 2015.

³ Eli Berman, David A. Lake, Gerard Padró i Miquel, Pierre Yared, „Introduction: Principals, Agents, and Indirect Foreign Policies”, în Eli Berman, David A. Lake,

Când vorbim despre epoca postbelică, trebuie să avem în vedere în primul rând delimitarea sa cronologică. Atributul „postbelic” (*post bellum*) implică în mod clar începutul acesteia imediat după Al Doilea Război Mondial, cu rezerva că perioada 1945-1947 a fost una de tranziție către realitățile politice ce au caracterizat deceniile în discuție și, din acest punct de vedere, se poate considera că anul 1947, pe care istoricii îl acceptă în general ca reprezentând începutul războiului rece, constituie punctul de plecare al epocii postbelice. Cu privire la punctul terminus, problema devine mai complexă deoarece, ca în cazul oricărei perioade istorice mai lungi, tranziția către noi etape în evoluția politică, economică și culturală a societății omenеști este mult mai dificil de marcat în mod convențional. În general se acceptă că atributul „postbelic” nu mai este folosit sau devine impropriu de folosit atunci când vorbim despre anii 1990, de pildă. Având în vedere așadar faptul că războiul rece a fost una dintre cele mai importante caracteristici ale acestei epoci, sfârșitul războiului rece, marcat fie de căderea comunismului în Europa în 1989, fie de disoluția Uniunii Sovietice în 1991, poate fi considerat limita superioară a epocii postbelice.⁴

Acest argument are o legitimitate considerabilă plecând de la premisa că întregul concept de *post bellum* se referă la realități socio-istorice derivate în mod distinct din maniera în care s-a terminat războiul căruia îi urmează. Sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial a condus la emergența războiului rece ca realitate nu doar politico-militară, ci și ideologică, culturală, economică

Proxy Wars: Suppressing Violence through Local Agents, Cornell University Press, 2019, pp. 1-27.

⁴ Frédéric Bozo, Marie-Pierre Rey, N. Piers Ludlow, Leopoldo Nuti, „Introduction”, în Frédéric Bozo, Marie-Pierre Rey, N. Piers Ludlow, Leopoldo Nuti, coord., *Europe and the End of the Cold War: A Reappraisal*, Routledge, Abingdon, 2012, p. 3.

ș.a.m.d. care a condiționat în mod explicit sau implicit evoluția societății omenești în deceniile următoare, de aceea sfârșitul războiului rece marchează din acest punct de vedere sfârșitul acestor condiționări derivate din rezultatele celui de-Al Doilea Război Mondial.

Epoca postbelică a fost dominată de o lungă serie de transformări în evoluția societății omenești. Există istorici care susțin că, din unele puncte de vedere, epoca postbelică se află în continuitatea perioadei interbelice, fiind parte a duratei lungi a secolului al XX-lea caracterizată de dezvoltare tehnologică, progres social, dominația maselor pe scena istoriei. Istoricul William Roger Louis remarcă faptul că, trecând peste tulburările politico-militare care îl caracterizaseră, secolul al XX-lea începuse în mod simbolic cu o invazie a marțienilor pe Pământ imaginată de H.G. Wells (în romanul „The War of the Worlds”) și s-a încheiat la fel de simbolic cu trimiterea rover-ului *Curiosity* pe planeta Marte, deci concretizarea scenariului opus. Autorul în cauză se referă la triumful științei și tehnologiei, al imaginației omenești și mai ales al înlăturării barierelor în calea gândirii și imaginației, care au influențat și modelat direct sau indirect viața tuturor indivizilor care au trăit în secolul al XX-lea.⁵

Pe de altă parte, există numeroase puncte de vedere care subliniază faptul că sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial a reprezentat, din multe puncte de vedere, un „an zero”, punctul unui nou început. După cum sublinia Ian Buruma, în orașele distruse de bombardamente ale Europei anului 1945: „ideea că lumea, așa cum era ea înainte de război, se putea reclădi pur și simplu, că un deceniu criminal, început cu mult înainte de 1939, putea fi dat la o parte ca o amintire neplăcută, era, fără îndoială, o

⁵ Wm. Roger Louis, „The Close of the Twentieth Century”, în Michael Howard, Wm. Roger Louis, *The Oxford History of the Twentieth Century*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 321.

iluzie.”⁶ Conceptul de „an zero” folosit pentru a descrie semnificațiile socio-politice și culturale ale momentului 1945 a fost folosit în 1948 de regizorul italian Roberto Rossellini în filmul „Germania anno zero”; filmul descrie povestea unui copil ce rătăcea în ruinele Berlinului în primele luni de după război și care, influențat de ideile național-socialiste ale profesorului său privitoare la eugenie, și-a otrăvit tatăl bolnav, considerat, conform ideologiei, ca nedemn de a mai trăi deoarece reprezenta o povară pentru cei din jurul său. Devenit ulterior conștient de caracterul abominabil al faptei sale, copilul s-a sinucis aruncând-se de pe vârful unei clădiri ruinate de bombardamente. Scena zguduitoare a sinuciderii copilului (care cădea în gol) simboliza prăbușirea întregului sistem de valori al Germaniei (și al întregii Europe în bună măsură), lipsa de repere, deriva morală și absența speranței în viitor.

Din această perspectivă, a unui „an zero”, istoria postbelică a Europei și a lumii a fost descrisă mult timp ca o istorie a „sovietizării” Europei de Est și a „americanizării” Europei de Vest, transferând centralitatea evoluțiilor istorice asupra celor două superputeri învingătoare ce și-au împărțit nu doar sferele de influență ci și forța de a-și impune propriul model social și valorile acestuia restului lumii.⁷ Această viziune a fost potențată de determinarea existentă atât în Est, cât și în Vest, de desprindere față de trecut. În occident, după război, foarte puține lucruri ce aparținuseră vechii Europe mai păreau că merită salvate. Europa dinaintea războiului era văzută ca o lume coruptă, dominată de violențe, intoleranță, radicalisme și, în final, de eșecul unui anumit tip de societate și de aceea aspirația către recuperarea valorilor

⁶ Ian Burma, *Anul Zero. 1945. O istorie*, Editura Humanitas, București, 2013, p. 18.

⁷ Frank Biess, „Introduction” în Frank Biess, Robert G. Moeller, *Histories of the Aftermath. The Legacies of the Second World War in Europe*, Berghahn Books, New York, 2010, p. 1.

lumii trecute era practic inexistentă.⁸ Majoritatea occidentalilor nu simțeau că merită salvată continuitatea între trecut și viitor. De asemenea, în Est, regimurile comuniste au transmis același mesaj, al construirii unei lumi noi, pe baze diferite, care să aducă un plus de dreptate socială. Propaganda comunistă a funcționat până la un punct deoarece, pe de o parte, cenzura a interzis alte puncte de vedere iar, pe de altă parte, succesele inițiale ale industrializării, urbanizării și politicilor sociale păreau să confirme pretenția regimurilor comuniste de a construi o societate nouă. Modul în care valorile trecutului au continuat să subziste a fost vizibil abia mai târziu, când regimurile comuniste și-au pierdut vitalitatea inițială.⁹

După cum remarca Frank Biess, însă, căderea comunismului și deci apariția unui nou început în istoria Europei a marcat începutul deconstrucției viziunii „anului zero”. Autorul menționat face trimitere la analiza lui Tony Judt dedicată istoriei Europei postbelice pentru a evidenția modul în care istoria acestui interval *post bellum* depășește pas cu pas paradigma conform căreia istoria postbelică a Europei era descrisă în termenii ruinei ce a urmat războiului, prin raportare la pretinsa strălucire anterioară acestuia și în schimb face loc unui alt tip de analiză care evidențiază modul în care din ruină s-a născut o nouă Europă, devenirea ulterioară fiind deci centrală în analiză.¹⁰ Relația de cauzalitate este transferată astfel înainte în timp: în loc de a analiza ruina în raport cu cauzele acesteia, trebuie analizată prosperitatea ulterioară în raport cu ruina din care a pornit. În acest mod, istoria postbelică

nu se mai concentrează pe consecințele directe ale războiului în general, ci pe modul în care Europa – și lumea întreagă, de altfel – a reușit să se ridice din aceste ruine, să se reconstruiască și să se reinventeze. Din acest punct de vedere deci, istoria universală postbelică nu trebuie să se concentreze doar pe efectele războiului ci mai ales pe modul în care societățile omenesti au știut să administreze aceste consecințe pe termen lung, găsind noi formule ale continuității.

Înțelegerea profundă a epocii postbelice, în întreaga ei dinamică și cu analiza tuturor cauzalităților istorice care să permită apropierea măcar de răspunsuri exhaustive (fără pretenția de a le genera) presupune însă depășirea cadrului îngust al narațiunilor de tip național.¹¹ Fiecare popor are tendința de a-și aminti propriile suferințe și mai puțin pe cele ale altora, la fel cum fiecare popor are tendința de a-și aminti măsura în care a fost victimă și mai puțin măsura în care a fost complice.¹² Aproape toate popoarele Europei și ale lumii au avut de suferit în urma războiului însă în egală măsură în rândul fiecărui popor victimă au existat colaboratori, complici, parteneri ai agresorului, indiferent cine va fi fost acesta, după cum remarca Siobahn Kattago.¹³ Memoria părtinitoare, reproducerea socială subiectivă a anumitor ipostaze în paralel cu ignorarea altora conduce la înțelegerea greșită a trecutului.¹⁴ Un exemplu în acest sens este memoria Holocaustului evreilor care a fost eludată foarte mulți ani după

¹¹ Vittorio Vidotto, *Ghid pentru studiul istoriei contemporane*, Editura BIC ALL, București, 2007, p. 37.

¹² Frank Biess, *op. cit.*, p. 2.

¹³ Siobahn Kattago, *Memory and Representation in Contemporary Europe: The Persistence of the Past*, Ashgate Publishing, Farnham, 2012, p. 78.

¹⁴ Heike Karge, „Practices and Politics of Second World War Remembrance. (Trans-) National Perspectives from Eastern and South-Eastern Europe”, în Małgorzata Pakier, Bo Stráth, coord., *A European Memory?: Contested Histories and Politics of Remembrance*, Berghahn Books, New York, 2010, p. 137.

⁸ Richard Overy, „Interwar, war, postwar: was there a zero hour in 1945?” în Dan Stone, ed., *The Oxford Handbook of Postwar European History*, Oxford University Press, Oxford, 2012, pp. 65-67.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, Editura Polirom, Iași, 2008.

război, poate fiindcă evreii nu făceau parte din reperatele de tip național ale memoriei colective, poate fiindcă fiecare națiune fusese părtaşă într-o măsură mai mare sau mai mică. Tony Judt descria, de exemplu, câtă uimire provocase în Germania difuzarea primului serial de televiziune dedicat Holocaustului, la câteva decenii după sfârșitul războiului.¹⁵

O problematică centrală a epocii postbelice însă, pe care istoricul nu doar că nu o poate ocoli, dar trebuie să-i recunoască centralitatea, a fost cea a războiului rece. Războiul rece a modelat și a determinat evoluția societăților în perioada postbelică, a exercitat o influență enormă asupra politicii externe și de apărare a fiecărui stat, a modelat politicile economice și a furnizat totodată cadrul și reperatele evoluțiilor socio-culturale în epocă, influențând în egală măsură activitatea guvernelor și viața oamenilor obișnuiți. În general dicționarele definesc războiul rece în termenii unui conflict, a unei confruntări între Statele Unite și Uniunea Sovietică ce s-a desfășurat pe toate planurile (politic, militar, ideologic, economic ș.a.m.d.) cu excepția unui război direct între cele două părți. Experții au convenit că un război sovieto-american, în condițiile în care ambele părți dețineau arma atomică, ar fi condus la distrugerea vieții pe pământ. Experții nu sunt însă întotdeauna de acord cu privire la alte două aspecte esențiale: care au fost cauzele acestui conflict și care au fost motivele pentru care cele două superputeri s-au confruntat, atrăgând după ele aproape întreaga omenire.

În această privință, literatura de specialitate reține existența mai multor școli de gândire, a mai multor curente ce oferă explicații diferite. Majoritatea acestora provin din lumea occidentală, preponderent americană, acolo unde dezbaterile istorice și intelectuale au beneficiat de libertate, în ciuda pozițiilor relativ

¹⁵ Tony Judt, *op. cit.*, p. 739.

părtinitoare pe alocuri sau a lipsei de informații. În lumea comunistă, singurele explicații erau cele de natură ideologică, prezentând evoluția lumii în termeni marxist-leniniști. Astfel, imediat după război s-a afirmat ceea ce s-a numit ulterior *școala tradițională*, puternic influențată de explicațiile oferite de George Kennan cu privire la conduita sovietică. Conform acesteia, războiul rece a fost cauzat de expansiunea sovietică ce se manifestase nu doar în Europa de Est, dar și în occident sub forma partidelor comuniste care activau acolo și bineînțeles în Asia, după cum se va discuta în secțiunile următoare.¹⁶ Scopul politicii sovietice, conform acestei interpretări, era impunerea ideologiei și regimului comunist în întreaga lume, deci, în termenii lui Kennan, „distrugerea modului de viață” liber, de tip occidental.¹⁷ În această perspectivă, politica de îndiguire a Statelor Unite servea unei cauze nobile, respectiv salvarea întregii lumi de tiranie.

Începând cu deceniul al șaptelea al secolului trecut s-a afirmat școala revizionistă care contesta premisele dihotomice ale școlii tradiționale și aprecia că responsabilitatea pentru începutul războiului rece trebuia împărțită în mod egal de cele două superputeri. Politicile americane în Europa și în lume, considerau adeptii acestei școli, fuseseră interpretate de către sovietici ca fiind agresive, cum era cazul cu planul Marshall sau cu doctrina îndiguirii, în condițiile în care Uniunea Sovietică fusese puternic slăbită în urma războiului și nu era capabilă să se apare împotriva unei eventuale agresiuni.¹⁸ Aceasta fusese, considerau revizionistii, sursa conduitei beligerante a sovieticilor: vulnerabilitatea și

¹⁶ Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece, 1941-1955*, Editura Saeculum I.O., București, 1997, pp. 2-3.

¹⁷ Jack F. Matlock Jr., „Kennan's Understanding of the Cold War”, în *The Princeton University Library Chronicle*, vol. 66, nr. 2/2005, p. 313.

¹⁸ Wilfried Loth, *op. cit.*, p. 3. Reprezentativă pentru școala revizionistă este, de exemplu, lucrarea: Walter LaFeber, *America, Russia and the Cold War, 1945-1966*, John Wiley & Sons, 1967.

neîncrederea în intențiile occidentului; din acest punct de vedere, Statele Unite aveau o responsabilitate mare deoarece nu înțeleseseră complexitatea situației și elaborase politici bazate pe o interpretare maniheistă a lumii. O altă interpretare a relațiilor sovieto-americeane a fost cea oferită de școala realistă care susținea că ideologia juca un rol marginal în confruntarea celor două superputeri și că, de fapt, între acestea exista o luptă pentru putere, înțeleasă în termenii școlii realiste a relațiilor internaționale conform căreia fiecare stat urmărește să-și maximizeze puterea (definită în termenii militari, economici etc.) cu scopul de a-și reduce vulnerabilitatea și a contracara orice intenții agresive. Din acest punct de vedere, realiștii vedeau confruntarea sovieto-americană în termenii obișnuiți ai luptei pentru putere între state, așa cum se mai manifestase aceasta de-a lungul istoriei moderne și contemporane.¹⁹

Căderea comunismului în Europa și disoluția Uniunii Sovietice au provocat transformări majore în interpretarea istoriei războiului rece în primul rând din cauza accesului la un volum documentar impresionant ce fusese inaccesibil până atunci. Referitor la expansiunea sovietică văzută drept cauză a războiului rece, dovezile documentare au pus sub semnul întrebării viziunea conform căreia Stalin urmărise un plan predefinit de extindere a controlului sovietic în regiune în termenii descriși de Milovan Djilas.²⁰ Istoricul american Edward Mark, de exemplu, invocând numeroasele cazuri în care Stalin a încercat să tempereze avântul comuniștilor din țările central și est europene, argumentează că ceea ce a urmărit Moscova, de fapt, a fost să-și asigure guverne

¹⁹ Odd Arne Westad, „The Cold War and the international history of the twentieth century”, în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, coord., *The Cambridge History of the Cold War, vol. I Origins*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 5.

²⁰ Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Editura Europa, Craiova, 1991, pp. 74-75.

aliat în regiune dar fără ca aceasta să fi implicat în mod special impunerea unor regimuri de tip stalinist, așa cum s-a întâmplat în final. Radicalizarea politicilor sovietice în aceste țări s-a datorat în mod special convingerii sovietice că Statele Unite reprezentau o forță agresivă, dar în realitate prima opțiune a lui Stalin ar fi fost cea a unor guverne de tip „front popular” care să satisfacă atât necesitățile de securitate ale URSS, cât și continuarea colaborării postbelice cu foștii aliați, foarte importantă mai ales din perspectiva reconstrucției economice.²¹

La rândul său, istoricul german Wilfried Loth se îndoiește, în lumina dovezilor documentare, că Uniunea Sovietică a avut un plan clar ce viza impunerea unor regimuri staliniste în această regiune.²² Într-una dintre primele sinteze bazate pe noile dovezi arhivistice disponibile după 1991, John Lewis Gaddis argumenta că degenerarea relațiilor sovieto-americeane sub forma războiului rece nu fusese inevitabilă și nu își avea originile în predeterminări sau incompatibilități istorice, așa cum susțineau unii autori, ci a fost mai degrabă rezultatul deciziei individuale a actorilor implicați care rareori au urmărit un plan atent elaborat ci au decis mai degrabă pe măsură ce evenimentele se produceau.²³ În general însă, analizele dedicate războiului rece și publicate după 1991 au acordat un rol mult mai important factorilor socio-culturali și ideologici, preferând o abordare conceptuală a războiului rece, axată nu atât de mult pe descrierea și analizarea faptelor în sine, cât pe înțelegerea modului în care actorii implicați percepeau realitățile vremurilor lor, precum și asupra presiunilor exercitate

²¹ Edward Mark, *Revolution by Degrees. Stalin's National-Front Strategy for Europe 1941-1947*, Working Paper no. 31, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, 2001, p. 6-7.

²² Wilfried Loth, „General Views on the Cold War”, în *Cold War History*, vol. 3, no. 2/2003, pp. 162-163.

²³ John Lewis Gaddis, *We now know. Rethinking Cold War History*, Clarendon Press, Oxford, 1997, p. 25.

asupra acestora de o lungă serie de factori: sociali, culturali, politici, instituționali etc.²⁴

Într-un studiu dedicat cauzelor războiului rece, John Mueller sublinia în mod special eroarea premisei realiste conform căreia războiul rece fusese produsul unei lupte pentru putere. În termenii respectivi, argumenta autorul, războiul rece n-ar fi trebuit să se termine nici până astăzi deoarece atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică au deținut până la final arsenalul nuclear și convențional construit anterior, ca și complexul militar-industrial care îl susținea. De ce, atunci, căderea comunismului în Europa de Est a marcat sfârșitul războiului rece? Aceasta înseamnă, susține Mueller, că nu a fost vorba despre o amenințare militară propriu-zisă, ci de o anumită percepție asupra intențiilor celuilalt, despre teama fiecărei părți că tabăra adversă vrea să-și impună propriul model politic în întreaga lume – cu alte cuvinte, cauza războiului rece fusese, de fapt, ideologică.²⁵ Un reductibil cercetător al războiului rece, Mark Kramer, este la rândul său de acord cu faptul că ideologia fusese mult subestimată ca factor în declanșarea și evoluția războiului rece.²⁶ Un alt mare cercetător al războiului rece, Melvyn P. Leffler, nu doar că susține un punct de vedere similar ci, mai mult, a folosit chiar o expresie sugestivă pentru a-și intitula lucrarea în care reanaliza cauzele războiului rece: „[Lupta] Pentru sufletul omenirii.”²⁷ Leffler argumentează în această lucrare faptul viziunea celor două superputeri asupra

²⁴ Odd Arne Westad, *op. cit.*, p. 6.

²⁵ John Mueller, „What Was the Cold War About? Evidence from Its Ending”, în *Political Science Quarterly*, vol. 119, nr. 4/2004-2005, p. 609.

²⁶ Mark Kramer, „Ideology and the Cold War”, în *Review of International Studies*, vol. 25, nr. 4/1999, pp. 575-576. Pentru o altă analiză interesantă a subiectului, vezi: Nigel Gould-Davis, „Rethinking the Role of Ideology in International Politics During the Cold War”, în *Journal of Cold War Studies*, vol. 1, nr. 1/1999.

²⁷ Melvyn P. Leffler, *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*, Hill and Wang, New York, 2007.

securității și asupra viitorului era determinată de experiențele istorice proprii și de percepții modelate puternic de propriile valori și principii. Ambele tabere considerau că în războiul rece era în joc chiar viitorul întregii omeniri, ceea ce oferea, desigur, o nuanță mesianică modului în care era promovat propriul model politic.

Dezbaterile pe această temă sunt departe de finalizare și, după cum sublinia Odd Arne Westad, atât istoricii, cât și publicul larg, trebuie să se obișnuiască și cu ideea că niciodată nu vom avea o istorie „definitivă” a războiului rece sau răspunsuri aflate dincolo de orice îndoială.²⁸ Deoarece decizia umană – și procesul de filtrare și interpretare a informațiilor care conduce spre decizie – sunt demersuri pur subiective în natura lor, elaborate într-un anumit context social și cultural ce acționează ca o structură față de care individul este agent, așa cum susține *constructivismul*, interpretările se vor afla în continuă transformare. În acest caz, este mai important să continuăm căutarea răspunsurilor și contextualizarea acestora pentru a ne putea apropia mai mult de o înțelegere reală a fenomenelor istorice discutate deoarece fiecare societate și fiecare aspect al vieții postbelice au fost influențate și modelate în mod diferit de-a lungul deceniilor postbelice, iar cercetările în aceste direcții se află abia la începuturi.

1.2. Agravarea tensiunilor sovieto-americeane în primii ani ai Războiului Rece

Inițiativele politice și militare ale Statelor Unite, adoptate pe parcursul anului 1947, reflectau în mod limpede renunțarea la orice speranță cu privire la posibilitatea de a salva pe termen lung

²⁸ Odd Arne Westad, *op. cit.*, p. 2.